

Arnīs Buka

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

Nodaļas virsraksts “Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības” aptver ļoti plašu jautājumu loku, kuru pilnīgai apskatei būtu nepieciešama atsevišķa grāmata. Tāpēc šīs nodaļas mērķis ir vienīgi ieskicēt galvenos tiesiskos mehānismus, kas ir vai būs pieejami ikvienam Latvijas iedzīvotājam iespējami lielākam ieguvumam no Latvijas integrācijas Eiropas Savienībā. Galvenā uzmanība tiks pievērsta Eiropas Savienības tiesību procesuālajai pusei – kurās tiesās un kādā kārtībā indivīds var izmantot Eiropas Savienības tiesības.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, nodaļa ir sadalīta trijās lielās daļās, izšķirot laiku pirms un pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, kā arī Latvijas tiesu un Eiropas Savienības tiesu kompetenci. Tādējādi pirmā daļa ir veltīta pašreizējai situācijai un indivīda iespējām jau šodien gūt labumu no Latvijas integrācijas Eiropas Savienībā, otrā daļa – indivīda iespējām izmantot Eiropas Savienības tiesības Latvijas tiesās, kad Latvija būs kļuvusi par Eiropas Savienības dalībvalsti, bet trešā daļa – tiem gadījumiem, kad indivīdi savu interešu aizsardzībai var vērsties Eiropas Savienības tiesu institūcijās.

1. Iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā

Kaut arī Latvija vēl tikai gatavojas kļūt par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti 2004.gadā, jau šobrīd Latvijas iedzīvotājiem ir iespējas izmantot daļu no visa milzīgā Eiropas Savienības tiesību kopuma. Tiesa, jau pats jēdziens “Eiropas Savienības tiesības” norāda, ka runa ir par

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

tiesību sistēmu, kas pamatā darbojas Eiropas Savienības dalībvalstīs. Tomēr arī šodien kandidātvalsts statuss ir ne tikai Latvijas politiskās gribas apliecinājums iestāties Eiropas Savienībā, bet arī juridisks fakts, no kura izriet tiesības un pienākumi ne tikai Latvijas valstij, bet arī tās iedzīvotājiem.

Tiesiskas sekas jau rada galvenais dokuments, kas šobrīd regulē attiecības starp Latviju un Eiropas Savienību, – Asociācijas līgums. Juridiskās formas ziņā tas ir Saeimā ratificēts starptautisks līgums, tāpēc tas ir ne tikai saistošs ikvienam Latvijas iedzīvotājam, bet arī ar juridiski augstāku spēku nekā Latvijas likumi. Tomēr līdz šim Latvijas tiesās nav izskatīta neviena tieslieta, kurā kāda no pusēm par savas prasības pamatu būtu izmantojusi Asociācijas līgumu. Tam ir divi galvenie iemesli. Pirmkārt, ļoti daudzi juristi nezina par Asociācijas līguma pastāvēšanu un par iespējām pamatot savas prasības ar šī līguma normām. Otrkārt, Asociācijas līguma normas lielākoties ir formulētas ļoti vispārīgi. Arī galvenā Eiropas Savienības tiesību avota – Līguma – normas daudzviet ir ar lielu abstrakcijas pakāpi. Taču Līguma normu lietošanu praksē sekmē ilggadēja, viendabīga Eiropas tiesas prakse, kas ir saistoša visām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Savukārt Asociācijas līguma normām šādu tiesiski saistošu skaidrojumu nav.¹

Bez juridiski saistošajām Asociācijas līguma normām ir jāievēro arī netiešā ietekme, ko Eiropas Savienības tiesības atstāj uz Latvijas tiesību sistēmu. Tāpēc pastāv daudzi iemesli, kāpēc Eiropas Savienības tiesības jau šodien būtu jāzina katram juristam un kāpēc Eiropas Savienības tiesības ir kļuvušas par visu Latvijas augstskolu mācību programmu daļu. No indivīda skatpunkta svarīgākie varētu būt vismaz trīs iemesli. Pirmkārt, ļoti daudzu pēdējos piecos gados pieņemto Latvijas likumu un Ministru kabineta noteikumu izstrāde ir notikusi tikai Latvijas tiesību sistēmas harmonizācijas ar Eiropas Savienības tiesībām dēļ. Tādēļ, zinot Eiropas Savienības tiesības, daudz vieglāk ir izprast daudzus Latvijas tiesību aktus. Otrkārt, Latvijas tiesību normu piemērošanā Eiropas Savienības tiesības var kalpot kā interpretācijas līdzeklis, ar salīdzinājumu palīdzot noskaidrot konkrētā Latvijas tiesību akta jēgu. Treškārt, palielinoties Latvijas ekonomiskajām saitēm ar Eiropas Savienības valstīm, arvien lielāka ir iespēja, ka ikviena Latvijas jurista darbā var iznākt saskarties ar Eiropas Savienības valstīs pastāvošo tiesisko regulējumu, kura neatņemama daļa ir Eiropas Savienības tiesības.

Tādējādi šobrīd indivīds Eiropas Savienības tiesības var izmantot, taču ierobežotā mērā. Tieši Latvijas tiesās var izmantot to Eiropas Savienības tiesību daļu, kas ir ietverta Asociācijas līgumā. Netieši Eiropas Savienības tiesību zināšanas var izmantot kvalitatīvākai tiesību normu iztulkošanai vai arī juridiskai darbībai, ja tā saistās ar Eiropas Savienības valstīm.

2. Indivīds un Latvijas tiesas pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā

Līdz Latvijas iestāšanās brīdim Eiropas Savienībā Eiropas Savienības tiesību ietekme uz indivīdu praktiski ir visai ierobežota, bet situācija radikāli mainīsies brīdī, kad Latvija kļūs par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti. Materiālo tiesību ziņā Latvijai kļūs saistošs viss milzīgais Eiropas Savienības tiesību avotu kopums, ko tradicionāli apzīmē ar franču valodas vārdiem *acquis communautaire*. Savukārt procesuālā ziņā Latvijas tiesas iegūs jaunas kompetences piemērot Eiropas Savienības tiesības (tam ir veltīts šis, otrais nodaļas punkts), kā arī uz Latviju tiks attiecināta Eiropas tiesas un Pirmās instances tiesas jurisdikcija (tam veltīts nodaļas trešais punkts).

2.1. Eiropas Savienības tiesību tiešā iedarbība un pārkums

Eiropas Savienības tiesību īstenošana pamatā balstās uz decentralizētu tiesu struktūru. Lai arī pastāv īpašas visai Eiropas Savienībai kopīgas tiesu instances², tomēr lauvas tiesu ieguldījuma (vismaz kvantitatīvi) Eiropas tiesību īstenošanā dod visu dalībvalstu nacionālās tiesas. Šāda nacionālo tiesu kompetence izriet no jau pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados izveidotajiem Eiropas Savienības tiesību tiešās iedarbības un pārkuma principiem. Tā kā šie principi plaši ir skaidroti ļoti daudzos tiesību zinātnieku darbos, ir vērts tikai vēlreiz uzsvērt šo principu būtību indivīda iespēju gaismā.

Eiropas Savienības tiesību tiešās iedarbības princips nozīmē, ka valsts dalība Eiropas Savienībā piešķir indivīdam tiesības atsaukties savas valsts tiesā uz tām Eiropas Savienības tiesību normām, kam piemīt tiešā iedarbība, pat tajos gadījumos, ja valsts nav pieņēmusi šīs normas ieviešošu nacionālo tiesību aktus. Tātad atšķirībā no citām starptautiskajām orga-

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

nizācijām (piemēram, ANO vai Eiropas Padomes) Eiropas Savienība ir izveidojusi savu autonomu tiesību sistēmu, kas uzliek pienākumus un piešķir tiesības ne tikai šīs organizācijas dalībvalstīm, bet arī indivīdiem. Faktiski pēc iestāšanās Eiropas Savienībā jebkuras dalībvalsts tiesību sistēmai papildus tiek piešķirta vēl viena “federāla” dimensija. Katras dalībvalsts tiesību sistēma turpina darboties, taču šīs sistēmas darbībai pievienojas vēl viens līmenis, kura normas indivīdam iespējams izmantot savas valsts tiesās. Savukārt Eiropas Savienības tiesību pārākuma princips nodrošina, ka konflikta gadījumā starp tieši iedarbīgajām Eiropas Savienības tiesībām un valsts iekšējām, nacionālajām tiesībām pārākās būs Eiropas Savienības tiesības. Tādējādi ar brīdi, kad Latvija kļūs par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti, jebkurš Latvijas iedzīvotājs varēs jebkuras lietas iztiesāšanā Latvijas tiesā atsaukties uz tieši iedarbīgajām Eiropas Savienības tiesību normām pat tad, ja šīs normas būs pretējas Latvijas normatīvajiem aktiem.

Īpaši jāuzsver, ka indivīds savas valsts tiesā var izmantot tikai tās Eiropas Savienības tiesību normas, kam ir tiešā iedarbība. Vai kādai Eiropas Savienības tiesību normai tiešā iedarbība piemīt vai nepiemīt, ir atkarīgs no attiecīgās tiesību normas atbilstības Eiropas tiesas praksē izstrādātajiem tiešās iedarbības kritērijiem. Sākotnēji par tieši piemērojamām³ tika atzītas tikai tās tiesību normas, kas saturēja skaidru, beznosacījumu aizliegumu un kuras nebija atkarīgas no turpmākām Eiropas Kopienu vai dalībvalstu institūciju darbībām.⁴ Tomēr vēlāk laika gaitā tiešās iedarbības kritēriji kļuva liberālāki un prasība, ka tieši iedarbīgas var būt tikai aizliegumus saturošas normas, tika atmešta. Tādējādi šodien tieši iedarbīga ir jebkura Eiropas Savienības tiesību norma, kas ir pietiekami skaidra, bez nosacījumiem un nav atkarīga no dalībvalstu vai Eiropas Savienības institūciju turpmākajām darbībām.

Tiešā iedarbība var piemist dažādiem Eiropas Savienības tiesību aktiem. Dažiem dibināšanas līgumu⁵ pantiem piemīt tiešā iedarbība, bet lielākajai daļai – ne. Regulu un lēmumu pantiem gandrīz vienmēr būs tiešā iedarbība, bet direktīvu pantiem – tikai dažkārt. Turklāt direktīvas nekad nebūs tieši iedarbīgas, ja prasība, kas pamatojas uz direktīvas normu, tiek celta pret indivīdu. Kopumā Eiropas tiesa tradicionāli vairāk par akta formālo nosaukumu ir analizējusi attiecīgo normu pēc būtības. Tādējādi pilnīgi droši noteikt, vai kādai konkrētai Eiropas Savienības

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

tiesību normai piemīt vai nepiemīt tiešā iedarbība, var vienīgi, izvērtējot šīs normas atbilstību tiešās iedarbības kritērijiem (normai jābūt skaidrai, bez nosacījumiem un neatkarīgai no turpmākas institūciju darbības).

Jautājums, vai norma atbilst tiešās iedarbības kritērijiem, ietilpst Eiropas tiesas kompetencē. Tāpēc, lai praktiski noskaidrotu, vai kādai konkrētai Eiropas Savienības tiesību normai piemīt tiešā iedarbība, ir jāpārbauda Eiropas tiesas prakse. Tomēr, ja arī līdz šim nav bijis neviena Eiropas tiesas sprieduma par attiecīgās normas atbilstību tiešās iedarbības kritērijiem, indivīds var atsaukties uz Eiropas Savienības tiesību normu savas valsts tiesā. Šādā gadījumā ir iespējami trīs varianti. Pirmais – ja, pēc nacionālās tiesas domām, attiecīgajai Eiropas Savienības tiesību normai acīmredzami nepiemīt tiešā iedarbība, tad nacionālā tiesa šo normu var izmantot vienīgi kā iztulkošanas palīgīdzekli. Otrais – ja, pēc nacionālās tiesas domām, attiecīgajai Eiropas Savienības tiesību normai acīmredzami piemīt tiešā iedarbība, tad nacionālā tiesa šo normu var izmantot un balstīt sprieduma nolēmumu daļu uz to. Trešais – ja nacionālajai tiesai būs šaubas par to, vai attiecīgā Eiropas Savienības tiesību norma atbilst tiešās iedarbības kritērijiem, tad nacionālā tiesa var vērsties Eiropas tiesā un lūgt Eiropas tiesu sniegt savu skaidrojumu.

2.2. Iespējamās izmaiņas Latvijas tiesu procesuālajā darbībā Eiropas Savienības tiesību ietekmē

Eiropas Savienības tiesības galvenokārt ietver materiālo tiesību normas. Tādēļ pirmajā brīdī gribas apgalvot, ka Eiropas Savienības tiesību ietekme uz Latvijas tiesu darbību aprobežojas ar tiešās iedarbības kā principa atzīšanu. To, kādā procesuālā veidā tiek īstenots šis princips, Eiropas Savienības tiesības neregulē. Arī Eiropas tiesa sākotnēji akceptēja šādu nostāju: “Katras dalībvalsts tiesību sistēmas ziņā ir noteikt procesuālos apstākļus, kas regulētu darbības, kuru mērķis ir nodrošināt to indivīdu tiesību aizsardzību, kuras tie iegūst no Kopienas tiesību tiešās iedarbības.”⁶

Vienlaikus Eiropas Savienības tiesību īstenošanas procedūras dalībvalstu tiesās atstāšana pašu dalībvalstu ziņā rada divus iespējamus sarežģījumus. Pirmkārt, varētu tikt apdraudēta vienveidīga Eiropas Savienības tiesību piemērošana dažādās dalībvalstu tiesās, piemēram, vienu un to pašu Eiropas Savienības tiesību normu Spānijas tiesnesis varētu iztul-

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

kot diametrāli pretēji Lielbritānijas tiesnesim. Šo sarežģījumu atrisina iepriekšējo nolēmumu procedūra, paredzot iespēju dalībvalstu tiesām vērsties Eiropas tiesā ar lūgumu izskaidrot Eiropas Savienības tiesību normu, ar kuru attiecīgā nacionālā tiesa ir saskārusies savā darbībā.⁷ Otrkārt, atšķirīgas nacionālo tiesību procesuālās normas varētu apdraudēt tieši iedarbīgo Eiropas Savienības tiesību normu īstenošanu. Piemēram, īsi procesuālie termiņi attiecībā uz pierādīšanas pienākumu vai pierādījumu izvērtēšanas kārtību varētu radīt situāciju, ka Eiropas Savienības materiālo tiesību normas dalībvalstu tiesās kļūst neiespējami vai vismaz ļoti apgrūtināši īstenot.⁸

Tieši iedarbīgo Eiropas Savienības tiesību normu īstenošanās praksē ir aizstāvēta gan pašā Līguma tekstā, gan arī Eiropas tiesas praksē. Tā Līguma 10.pantā ir noteikts, ka “dalībvalstis veic gan vispārējus, gan īpašus attiecīgus pasākumus, lai nodrošinātu to pienākumu izpildi, kas izriet no šā Līguma vai ko rada Kopienas iestāžu darbība”. Arī Eiropas tiesa daudzās tieslietās ir uzlikusi par pienākumu nacionālajām tiesām nodrošināt pilnīgas un efektīvas iespējas indivīdam aizstāvēt savas no Eiropas Savienības tiesību aktiem izrietošās tiesības. Kā pamats efektivitātes nodrošināšanai tiek izvirzītas divas galvenās prasības: 1) nacionālo procesuālo tiesību noteikumiem attiecībā uz Eiropas Savienības tiesību īstenošanu ir jābūt ne mazāk labvēlīgiem par tiem, kas attiecas uz dalībvalsts tiesību normu īstenošanu; 2) nacionālo procesuālo tiesību noteikumiem ir jābūt tādiem, kas Eiropas Savienības tiesību īstenošanu nepadarītu par praktiski neiespējamu.⁹

Tādējādi, izvērtējot nepieciešamību nodrošināt Eiropas Savienības tiesību efektīvu darbību visu dalībvalstu teritorijās, var konstatēt pastāvīgu spriedzi starp divām pretējām tendencēm. No vienas puses, nevienā Eiropas Savienības tiesību aktā nav izvirzītas prasības dalībvalstīm harmonizēt savas procesuālās tiesības. To, kādā procesuālā kārtībā katras valsts iedzīvotāji var izmantot Eiropas tiesības, regulē šīs valsts nacionālie tiesību akti. Šī nostāja dominēja Eiropas integrācijas pirmsākumos. No otras puses, dalībvalstīm ir jāgarantē, ka nekādi procesuāli šķēršļi netraucēs indivīdam gūt labumu no tieši iedarbīgajām Eiropas Savienības tiesību normām. Pēdējos gados Eiropas tiesa arvien vairāk uzsver nepieciešamību nacionālo tiesu līmenī radīt garantijas Eiropas Savienības tiesību efektīvai darbībai. Spilgtākie šīs tendences piemēri ir divas deviņ-

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

desmitajos gados Eiropas tiesā skatītās lietas, kurās tika norādīts vismaz uz diviem gadījumiem, kad Eiropas Savienības tiesības ierobežo nacionālo procesuālo tiesību autonomiju. Pirmkārt, pienākums nodrošināt pagaidu aizsardzību indivīda tiesībām, ja indivīds atsaucas uz Eiropas Savienības tiesību normu, kas varētu būt par pamatu indivīda celtās prasības apmierināšanai. Otrkārt, Eiropas tiesas nodibinātais valsts atbildības princips, saskaņā ar kuru valstij ir jāatlīdzina indivīdam tie zaudējumi, kas radušies, valstij nenodrošinot pienācīgu Eiropas tiesību normu darbību šajā valstī. Abi šie piemēri tiks apskatīti turpmāk.

Indivīda tiesības prasīt nacionālo tiesību normu nepiemērošanu līdz brīdim, kamēr tiek noskaidrots, vai šīs nacionālo tiesību normas atbilst Eiropas tiesībām, tika izskatīts *Factortame I* lietā. Šajā lietā bija strīds starp Lielbritānijas varas iestādēm un Lielbritānijā reģistrētu sabiedrību ar ierobežotu atbildību "Factortame". Strīds radās sakarā ar to, ka 1988.gadā Lielbritānijā tika pieņemts jauns tirdzniecības kuģu likums. Likuma mērķis bija novērst situāciju, ka no Lielbritānijai atvēlētajām zivju nozvejas kvotām labumu gūst tās sabiedrības, kas ir reģistrētas Lielbritānijā, bet kuras pēc būtības nav saistītas ar Lielbritāniju. Visām zvejniecībā nodarbinātajām sabiedrībām tika uzlikts pienākums reģistrēties no jauna. SIA "Factortame" reģistrēties nevarēja, jo lielākā daļa no tās daļu īpašniekiem bija Spānijas pilsoņi. SIA "Factortame", pamatojoties uz Eiropas Savienības tiesību normām, apstrīdēja jauno tirdzniecības kuģu likumu. Vienlaikus attiecīgā Lielbritānijas tiesa tika lūgta apturēt likuma darbību attiecībā uz SIA "Factortame" līdz galīgā sprieduma pasludināšanai lietā. Lielbritānijas tiesības šādas iespējas indivīdam neparedzēja. Taču Eiropas tiesa, sniedzot iepriekšējo nolēmumu, norādīja:

"Kopienų tiesību pilnīga efektivitāte būtiski tiktu vājināta, ja nacionālo tiesību noteikumi varētu aizkavēt tiesu, kas izskata strīdu, kurā ir iesaistītas Kopienų tiesības, nodrošināt pagaidu aizsardzību [indivīda tiesībām]. (...) Ja tiesa, kurai šādos apstākļos vajadzētu nodrošināt pagaidu tiesību aizsardzību, to nevar darīt nacionālo tiesību noteikumu dēļ, tiesai šādi noteikumi nav jāpiemēro."¹⁰

Tādējādi Eiropas tiesa šajā lietā galveno uzmanību pievērsa tam, lai būtu garantēta Eiropas Savienības tiesību efektīva funkcionēšana, nevis tam, lai tiktu nodrošināta katras dalībvalsts procesuālo tiesību autonomija.

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

Otrs piemērs, kas apliecina arvien lielākas Eiropas tiesas rūpes par Eiropas Savienības tiesību efektivitāti, ir valsts atbildības principa atzīšana Eiropas tiesas praksē. Šī principa pirmsākumi ir meklējami *Franovich* lietā, kurā strīds bija starp kāda maksātnespējīga Itālijas uzņēmuma strādniekiem un Itālijas valsti. Prasītāji cēla prasību pret Itālijas valdību par to, ka Itālija nav laikā ieviesusi direktīvu 80/987 par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā. Darba devējs bija parādā šiem darbiniekiem neizmaksāto algu. Atbilstoši minētajai direktīvai dalībvalstīm šādos gadījumos bija jānodrošina, ka darbinieki saņem neizmaksāto algu. Taču Itālijas tiesību aktos šīs direktīvas prasības nebija ieviestas. Eiropas tiesa, sniedzot iepriekšējo nolēmumu, noteica:

“Tas ir Kopienas tiesību princips, ka dalībvalstīm ir pienākums maksāt kompensāciju par indivīdam radītajiem zaudējumiem tādu Kopienas tiesību pārkāpuma dēļ, par kuru valsti var uzskatīt par atbildīgu.”¹¹

Turklāt šo secinājumu neietekmēja fakts, ka minētās direktīvas normas Eiropas tiesa uzskatīja par tiešās iedarbības kritērijiem neatbilstošām. Eiropas tiesas nostāja valsts atbildības jautājumā tika apstiprināta arī vairākās turpmākās lietās, vēl detalizētāk izskaidrojot valsts atbildības principa piemērošanu.¹²

No visa iepriekš minētā var secināt, ka efektīvas tiesību aizstāvēšanas ideja pēdējā laikā no Eiropas tiesas puses tiek tulkota arvien plašāk. Nacionālās tiesas “tiek aicinātas aizstāvēt indivīda tiesības pat tādiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, kas nav paredzēti, lai aizstāvētu no pašas valsts tiesību aktiem izrietošās tiesības”.¹³ Tādējādi indivīdam ir iespējas ne tikai atsaukties savas valsts tiesā uz Eiropas tiesību normām ar tiešo iedarbību, bet arī prasīt no nacionālās tiesas zināmas procesuāla rakstura garantijas šo savu tiesību aizstāvēšanai.

2.3. No civiltiesiskajiem līgumiem izrietošā Eiropas Savienības institūciju atbildība

Vēl viena pārmaiņa Latvijas tiesu kompetencēs pēc iestāšanās Eiropas Savienībā būs iespējas izskatīt no līgumtiesiskajām attiecībām radušos strīdus, kuros viena no pusēm būs kāda Eiropas Savienības institūcija. Arī šajā ziņā Eiropas Savienība ir unikāls veidojums. Tradicionāli starpvalstu organizācijas valstu nacionālajās tiesībās tiek pielīdzinātas

ārvalstīm. Bez starpvalstu organizāciju piekrišanas indivīdiem nav iespēju celt prasības savu valstu tiesās par ar šīm organizācijām noslēgto civiltiesisko līgumu izpildi vai par no civiltiesiska līguma pienācīgas neizpildes izrietošu zaudējumu atlīdzību.¹⁴ Savukārt Eiropas Savienības gadījumā ES institūcijas tiek pielīdzinātas jebkurai pašas valsts institūcijai. Katram uzņēmējam ir tiesības celt civilprasību nacionālajā tiesā pret to Latvijas valsts iestādi, ar kuru viņš ir noslēdzis civiltiesisku līgumu un kuru šī iestāde nav izpildījusi. Tieši tāpat pēc Latvijas iestāšanās ES, ja Latvijas uzņēmējs būs noslēdzis civiltiesisku līgumu ar kādu ES institūciju un tā līgumu nebūs pienācīgi izpildījusi, uzņēmējs varēs celt prasību pret ES institūciju nacionālajā tiesā.

3. Indivīds un Eiropas Kopienu tiesas pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā

Var izdalīt divus lielus subjektu lokus, kuru savstarpējās attiecības ietekmē Eiropas Savienības tiesības. No vienas puses, Eiropas Savienības tiesības kalpo kā tieši piemērojamas normas strīdos starp Eiropas Savienības dalībvalsti un šīs valsts iedzīvotāju vai arī strīdā starp diviem Eiropas Savienības iedzīvotājiem. Šiem strīdiem tika veltīts iepriekšējais nodaļas punkts un to izšķiršana notiek katras konkrētās valsts tiesu instancēs. Taču, no otras puses, Eiropas Savienībai ir piešķirtas plašas kompetences tieši piemērojamu tiesību aktu jaunrades ziņā. Tas nozīmē, ka, pamatojoties uz Eiropas Savienības tiesībām, var rasties strīds arī starp kādu no Eiropas Savienības institūcijām un indivīdu, kura tiesības ar šīs institūcijas darbību tiek ierobežotas. Šāda veida strīdiem ir veltīts šis nodaļas punkts un to izšķiršana notiek īpašās, visai Eiropas Savienībai kopīgās tiesu instancēs – Pirmās instances tiesā un Eiropas tiesā.¹⁵

Eiropas Savienības institūciju izdotie tiesību akti ir ļoti līdzīgi tiesību aktiem, ko izdod valsts institūcijas nacionālā līmenī. Kā atsevišķas valsts ietvaros, tā arī Eiropas Savienībā institūcijām ir tiesības pieņemt gan normatīvos aktus, gan administratīvus aktus, gan arī dažkārt ietekmēt indivīda intereses ar nepieciešamo aktu nepieņemšanu. Tāpēc viens no pārskatāmākajiem veidiem, kā raksturot indivīda iespējas apstrīdēt Eiropas Savienības institūciju izdotos aktus, ir veikt salīdzinājumu ar indivīda iespējām apstrīdēt valsts izdotos tiesību aktus.

3.1. Iespējas apstrīdēt Eiropas Savienības institūciju izdotos tiesību aktus

Indivīda iespējas apstrīdēt kādu tiesību aktu būtiski atšķiras atkarībā no šī akta veida – vai tiek apstrīdēts administratīvs vai normatīvs akts. Latvijā svarīgākais tiesību akts, kas attiecas uz administratīvo aktu apstrīdēšanu, ir Administratīvā procesa likums.¹⁶ Šī likuma 76.panta pirmā daļa nosaka, kurām personām Latvijā ir tiesības apstrīdēt administratīvos aktus:

“Administratīvo aktu var apstrīdēt iesniedzējs,¹⁷ adresāts,¹⁸ trešā persona,¹⁹ (..) kā arī persona, kuras tiesības vai tiesiskās intereses administratīvais akts ierobežo un kura administratīvajā procesā nav bijusi pieaicināta kā trešā persona.”

Savukārt iespējamās indivīdu iebildes pret Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem regulē Satversmes tiesas likums un tajā paredzētais konstitucionālās sūdzības institūts. Salīdzinājumam ar Eiropas Savienības tiesībām būtiskākais ir šī likuma 19.² panta pirmā daļa, kas nosaka:

“Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt ikviena persona, kura uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai.”

Ļoti līdzīgas normas, tikai attiecībā uz Eiropas Savienības institūcijām,²⁰ minētas Līguma 230.panta ceturtajā daļā:

“Jebkura fiziska vai juridiska persona (..) var griezties Tiesā par lēmumu, kas adresēts šai personai, vai par lēmumu, kas – kaut arī regulas vai lēmuma formā adresēts citai personai – tomēr skar šo personu tieši un individuāli.”

Lai gan lietotā terminoloģija atšķiras, gan Latvijas valsts izdotos aktus, gan arī Eiropas Savienības institūciju izdotos aktus indivīds var apstrīdēt līdzīgos gadījumos. Var izdalīt trīs iespējamus gadījumus, kad fiziskās vai juridiskās personas var apstrīdēt Eiropas Savienības institūciju izdotos tiesību aktus: 1) persona apstrīd sev adresētu lēmumu; 2) persona apstrīd lēmumu, kas attiecas uz citu personu, taču skar to tieši un individuāli; 3) persona apstrīd regulu, kas skar šo personu tieši un individuāli.

Iespējas apstrīdēt pašai personai adresētu lēmumu

Pirmais gadījums, kad persona var apstrīdēt Eiropas Savienības institūcijas lēmumu, ir, ja attiecīgā persona ir lēmuma adresāts. Šis ir vien-

kāršākais un izplatītākais no trijiem gadījumiem, kurš ir ļoti līdzīgs ar Latvijas tiesībās paredzētajām administratīvā akta adresāta tiesībām pārsūdzēt sev adresēto aktu. Ja lēmuma adresāts grib pārsūdzēt sev adresēto aktu, lēmuma pieņēmēja institūcija parasti neapšaubā šīs personas tiesības to darīt.

Iespējas apstrīdēt citai personai adresētu lēmumu

Otrais gadījums, kad persona var apstrīdēt Eiropas Savienības institūcijas lēmumu, ir, ja lēmums ir adresēts citai personai, taču skar prasības iesniedzēju tieši un individuāli. Šis gadījums ir līdzīgs Administratīvā procesa likumā paredzētajām “trešās personas, (...) kā arī personas, kuras tiesības vai tiesiskās intereses administratīvais akts ierobežo un kura administratīvajā procesā nav bijusi pieaicināta kā trešā persona” iespējām pārsūdzēt administratīvo aktu. Iemesls šādu pārsūdzības tiesību piešķiršanai personai ir nodrošināt, lai ikviens objektīvā tiesā varētu pārbaudīt jebkuru publiskās varas darbību, kuras rezultātā faktiski tiek ietekmētas personas intereses. Šajā gadījumā strīdu par attiecīgās personas tiesībām pārsūdzēt institūcijas lēmumu var būt daudz vairāk, jo pēc būtības šādas personas tiesības ir izņēmums no vispārīgā principa, ka administratīvos aktus apstrīd to adresāts.

Salīdzinot indivīda iespējas pārsūdzēt citai personai adresētu administratīvo aktu Latvijā un Eiropas Savienībā, jāsecina, ka Latvijā to izdarīt ir vieglāk. Kā priekšnoteikums vienīgi tiek izvirzīta prasība, ka attiecīgajam administratīvajam aktam ir jāierobežo indivīda tiesības vai tiesiskās intereses.²¹ Turpretī, lai indivīds varētu pārsūdzēt citai personai adresētu Eiropas Savienības institūciju izdotu administratīvu aktu, ir jāpieņēma, ka attiecīgais akts nevis vienkārši ierobežo indivīda tiesības vai tiesiskās intereses, bet gan skar šo indivīdu “tieši un individuāli”.

Minētie jēdzieni ir formulēti diezgan vispārīgi. Tāpēc Eiropas tiesa savā praksē gadu gaitā ir izstrādājusi kritērijus, kā noteikt, vai kāda Eiropas Savienības institūcijas lēmuma rezultātā persona ir “skarta tieši un individuāli” un vai attiecīgi tai ir tiesības pārsūdzēt lēmumu. Lielākie strīdi parasti rodas, nosakot, vai persona ar Eiropas Savienības institūcijas lēmumu ir skarta individuāli. Kritēriji tam, lai noteiktu, vai persona ar Eiropas Savienības institūcijas lēmumu ir skarta individuāli, tika formulēti sešdesmito gadu sākumā *Plaumann* lietā. Strīds šajā lietā radās

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

pēc tam, kad Vācijas valdība iesniedza Komisijā lūgumu atļaut uz laiku neievākt ievaduitas nodokļus par klementīniem, kas tika ievesti Eiropas Savienībā no trešajām valstīm. Pēc tam, kad Komisija šo Vācijas lūgumu noraidīja, kāds klementīnu importētājs iesniedza Eiropas tiesā prasību, kurā viņš apstrīdēja Komisijas lēmuma tiesiskumu. Eiropas tiesa atteicās pieņemt šo prasību izskatīšanā, pamatojot savu nostāju šādi:

“Citas personas nekā tās, kurām lēmums ir adresēts, var apgalvot, ka ir skartas individuāli tikai gadījumā, ja lēmums šīs personas ietekmē tādu iemeslu dēļ, kas ir īpaši tieši šīm personām, vai arī ja pastāv apstākļi, kuros šīs personas tiek nošķirtas no citām personām tā, it kā šīs personas būtu lēmuma adresāti. Šajā lietā prasības iesniedzēju apstrīdētais lēmums ietekmē kā ... importētāju, tas ir, komerciālas aktivitātes veikšanas dēļ, kuru jebkura persona var veikt jebkurā laikā un kas tādējādi nenoskīr prasības iesniedzēju kā attiecīgā lēmuma adresātu.”

Tādējādi praktiski persona var pārsūdzēt citai personai adresētu Eiropas Savienības institūciju lēmumu tikai tad, ja šīs personas tiesiskais stāvoklis kaut kādā veidā atšķiras no citām personām, un turklāt tikai tad, ja atšķirība ir tāda, kas personu pielīdzina akta adresātam. Šos kritērijus ir diezgan grūti izpildīt. Tāpēc tikai ļoti retos gadījumos indivīdam ir iespējas apstrīdēt tādu Eiropas Savienības institūciju lēmumu, kas ir adresēts citai personai.²²

Iespējas apstrīdēt normatīvu aktu

Trešais gadījums, kad persona var apstrīdēt Eiropas Savienības institūcijas lēmumu, ir, ja lēmums ir ietverts regulas formā, taču skar prasības iesniedzēju tieši un individuāli. Līdz ar to tiek pieļauta iespēja, ka indivīds tieši apstrīd normatīvu Eiropas Savienības aktu. Salīdzinot šo iespēju ar Latvijas tiesību sistēmas institūtiem, var konstatēt zināmu līdzību ar konstitucionālo sūdzību, kas ir paredzēta Satversmes tiesas likuma 19.² pantā. Konstitucionālo sūdzību gan var iesniegt tikai tajos gadījumos, ja ir aizskartas personas pamattiesības. Turklāt parasti konstitucionālo sūdzību var iesniegt tikai pēc tam, kad attiecīgais normatīvais akts ir piemērots ar administratīvā akta starpniecību. Tomēr var būt arī situācijas, kad indivīds var uzreiz apstrīdēt Latvijas normatīvo aktu. Uz to norāda Satversmes tiesas likuma 19.² panta otrā daļa: “Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) var iesniegt tikai tad, ja ir izmantotas visas

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

iespējas aizstāvēt minētās tiesības ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem (..) *vai arī tādu nav* (autora izcēlums).” Arī pati Satversmes tiesa ir apstiprinājusi šādu nostāju:

“Gadījums, kad tiesību norma tiek piemērota, ir tikai viens no gadījumiem, kuros tiesību norma var aizskart personas pamattiesības Satversmes tiesas likuma 19.² panta izpratnē. (..) Satversmes tiesas likums prasa, lai apstrīdētais akts (norma) aizskartu pieteikuma iesniedzēja pamattiesības, taču neprasa, lai tas visos gadījumos notiktu, piemērojot šo normu attiecībā uz pieteikuma iesniedzēju.”²³

Tāpat kā citai personai adresēta lēmuma, arī regulas formā ietverta lēmuma apstrīdēšana ir uzskatāma par izņēmumu no vispārējā principa, ka persona var pārsūdzēt tikai sev tieši adresētu tiesību aktu. Tieši tāpat tas ir arī Latvijā. Tajā pašā spriedumā, kurā tika apstiprināta indivīda iespēja apstrīdēt normatīvo aktu, Satversmes tiesa arī norādīja, ka indivīdam nav tiesību apstrīdēt normatīvo aktu, ja normatīvais akts neattiecas uz viņu konkrēti:

“Jēdziens “aizskar” ietverts likumā ar mērķi norobežot konstitucionālo sūdzību no sūdzības vispārības labā. Tas prasa, lai pastāvētu pamatota iespējamība, ka apstrīdētā norma aizskar pieteikuma iesniedzēju.”²⁴

Salīdzinot ar konstitucionālās sūdzības institūtu Latvijā, kas praksē ir sācis darboties tikai pēdējā gadā, Eiropas tiesas pieredze ir daudz apjomīgāka. Tomēr vienlaikus šī ilggadējā prakse ir arī pretrunīga, tāpēc ir grūti izdalīt pilnīgi skaidrus kritērijus, kādiem ir jāatbilst regulai, lai indivīds šo regulu varētu uzreiz pārsūdzēt Eiropas tiesā. Katrā ziņā vispārīgs secinājums ir, ka, salīdzinot ar iepriekš citēto Satversmes tiesas spriedumu un indivīda iespējām iesniegt konstitucionālo sūdzību pret Latvijas normatīvo aktu, Eiropas Savienības normatīvos aktus tieši apstrīdēt ir daudz grūtāk. Galvenais iemesls – ja konstitucionālās sūdzības gadījumā pietiek ar to, pastāv “pamatota iespējamība, ka norma aizskar pieteikuma iesniedzēju”, tad Eiropas Savienības normatīvo aktu gadījumā indivīdam ir jāpierāda, ka šis akts skar viņu “tieši un individuāli”.

Lai noteiktu, vai indivīdam ir tiesības apstrīdēt regulu (t.i., vai indivīds ir “skarts tieši un individuāli” ar attiecīgo regulu), Eiropas tiesa tradicionāli ir izmantojusi tā saukto abstraktās terminoloģijas testu. Šīs pārbaudes shēmas būtība: ja apstrīdētais normatīvais akts lieto abstraktu un vispārīgu terminoloģiju, tekstā īpaši neizceļot atsevišķus indivīdus,

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

tad šādu aktu indivīds nevar pārsūdzēt. Spilgts šīs shēmas lietošanas piemērs ir *Calpak* lieta. Šajā lietā prasības iesniedzēji, bumbieru audzētāji, apstrīdēja regulu, ar kuru tika samazināts finansiālais atbalsts bumbieru audzēšanai. Prasības iesniedzēji izteica viedokli, ka ir precīzi nosakāms bumbieru audzētāju skaits, ko ietekmēs šī regula, un ka tāpēc šī regula attiecas uz prasības iesniedzējiem individuāli. Eiropas tiesa šādam uzskatam nepiekrīta, norādot: “Faktiski apstrīdētais tiesību akts attiecas uz objektīvi raksturotām situācijām un (..) ir uzrakstīts vispārīgā un abstraktā veidā.”²⁵

Tiesa, jaunākā Eiropas tiesas un Pirmās instances tiesas prakse pieļauj zināmas atkāpes no abstraktās terminoloģijas testa. Savās jaunākajās tieslietās Eiropas Savienības tiesas “atzīst, ka regula ir “īsta” regula atbilstoši abstraktās terminoloģijas testam, tomēr vienlaikus pieļauj, ka šī regula var būt tāda, kas personu skar individuāli”.²⁶ Piemēram, lietā *Codorniu SA v. Council* kāds spāņu uzņēmums, kuram piederēja preču zīme ar vārdu “cremant”, apstrīdēja regulu, kas nosaukumu “cremant” ļāva lietot tikai īpašas kvalitātes vīniem no Francijas un Luksemburgas. Eiropas tiesa, gan atzīstot, ka apstrīdētā regula pēc savas būtības bija normatīvs akts, tomēr piekrīta izskatīt prasību par regulas likumību. Pēc Eiropas tiesas domām, tā kā spāņu uzņēmumam piederēja reģistrēta preču zīme ar vārdu “cremant”, regula nostādīja spāņu uzņēmumu no visiem citiem tirgotājiem atšķirīgā situācijā, un tāpēc var uzskatīt, ka spāņu uzņēmums šajā gadījumā ir skarts individuāli.²⁷ Tādējādi šajā gadījumā Eiropas tiesa savā analizē faktiski izmantoja to pašu shēmu, kāda tika lietota iepriekš minētajā *Plaumann* lietā, lai noteiktu, vai personai ir tiesības apstrīdēt citai personai adresētu lēmumu.

3.2. Iespējas apstrīdēt Eiropas Savienības institūciju bezdarbību

Līguma 232.panta trešā daļa nosaka, ka “jebkura fiziska vai juridiska persona (..) var griezties Tiesā sakarā ar to, ka Kopienas iestāde nav adresējusi šai personai kādu tiesību aktu, izņemot ieteikumus vai atzinumus”. Tādējādi Līgums paredz iespēju ne tikai apstrīdēt jau izdotus aktus, bet arī vērsties pret Eiropas Savienības institūcijām, ja tās neizdod aktu, kuru tām vajadzētu izdot. Latvijā līdzīgs tiesību institūts ir Administratīvā procesa likuma 89.–91.pantā paredzētā iestādes faktiskā rīci-

ba, kuru indivīds var pārsūdzēt tieši tāpat kā administratīvos aktus. Arī Eiropas Savienībā prasības celšana par kādas institūcijas prettiesisku bezdarbību ir ļoti līdzīga Eiropas Savienības institūcijas izdota akta apstrīdēšanai – principā indivīds tiesas ceļā var prasīt tikai tāda akta izdošanu, kurš attiektos “tieši un individuāli” uz viņu pašu. Turklāt prasīt var tikai tāda akta izdošanu, kas radītu juridiskas sekas. Taču ir arī dažas procesuālas atšķirības, no kurām var izdalīt divas būtiskākās.

Pirmā būtiskākā Kopienas institūciju bezdarbības apstrīdēšanas īpatnība ir nostiprināta Līguma 232.panta otrajā daļā. Tā nosaka, ka pirms prasības celšanas Eiropas tiesā ir jāvērtē attiecīgajā institūcijā, aicinot to darboties. Tikai tad, ja šī institūciju divu mēnešu laikā neuzsāk nekādas darbības, var celt prasību tiesā. Praktiski šo priekšnoteikumu ir visai grūti izpildīt, jo Eiropas tiesa citu Eiropas Savienības institūciju veiktās darbības ir tulkojusi visai plaši. Piemēram, lietā *Lord Bethell v. Commission* Eiropas tiesa norādīja, ka prasītājam nav tiesību prasīt no citām institūcijām konkrētas darbības. Ja attiecīgā institūcija ir izteikusi savu nostāju par kādu jautājumu, tad prasības celšana, pamatojoties uz Līguma 232.pantu, nav pieļaujama.²⁸ Turklāt tiek pieļauts, ka nostājas izteikšana var notikt nevis rakstveidā, bet gan tikai kā mutisks paziņojums.²⁹

Otra būtiskākā īpatnība, kas arī izriet no jau minētās Līguma 232.panta otrās daļas, ir prasības celšanas termiņa skaitīšana. Abos gadījumos – gan apstrīdot ES institūcijas darbību, gan bezdarbību – prasības noilgums ir divi mēneši. Tomēr, apstrīdot kādu jau izdotu aktu, šos divus mēnešus skaita no akta izdošanas brīža, savukārt, apstrīdot bezdarbību, – no brīža, kad ir pagājuši divi mēneši, kopš prasītājs ir lūdzis Kopienas institūciju darboties. Tādējādi Līgumā nav paredzēti nekādi ierobežojoši termiņi prasības celšanai par institūciju bezdarbību tās sākotnējā stadijā.

3.3. Zaudējumu atlīdzības prasības pret ES institūcijām

Vispirms ir jānoskaidro divi būtiski dažādi zaudējumu rašanās pamati – 1) zaudējumi, kas radušies civiltiesisko attiecību ietvaros, kad ES institūcija ir darbojusies kā privāto tiesību subjekts, un 2) zaudējumi, kas radušies ES institūciju kā publisko tiesību subjektu rīcības rezultātā. Pirmajā gadījumā civiltiesiskais strīds tiks skatīts nacionālajā tiesā (šis jautājums ir analizēts nodaļas 2.2.punktā). Otrajā gadījumā indivīds nodarīto zaudējumu atlīdzību varēs prasīt vienīgi ES tiesu institūcijās.

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

Vispārīgi uz Eiropas tiesas kompetenci šajos jautājumos norāda Līguma 235.pants: “Tiesas jurisdikcijā ir domstarpības par kaitējuma atlīdzināšanu, ko paredz 288.panta otrā daļa.” Savukārt 288.panta otrā daļa nosaka: “Ja pastāv tādas saistības, kas nav līgumsaistības, Kopiena saskaņā ar vispārējiem tiesību principiem, kas kopīgi visu dalībvalstu tiesību sistēmām, atlīdzina jebkādu kaitējumu, ko nodarījušas Kopienas iestādes vai to darbinieki, pildot savus pienākumus.” Tādējādi neatkarīgi no tā, kura no institūcijām vai institūciju amatpersonām ar savu rīcību ir nodarījusi kaitējumu indivīdam, Kopiena kā publisko tiesību juridiskā persona ir atbildīga par nodarīto zaudējumu.

Minētās Līguma normas nenorāda precīzus kritērijus, kas ir jāizpilda, lai indivīdam būtu pamats prasīt zaudējumu atlīdzību. Ir vienīgi norāde uz “vispārējiem tiesību principiem, kas kopīgi visu dalībvalstu tiesību sistēmām”. Tādējādi faktiski jau ar Līguma tekstu Eiropas tiesai tiek dotas plašas pilnvaras ar savu praksi noteikt konkrētus priekšnosacījumus zaudējumu atlīdzības pamatam. Šīs prakses rezultātā ir izvirzījušies trīs svarīgākie priekšnosacījumi, kuriem ir jābūt, lai būtu tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību, un kas ir pazīstami arī Latvijas tiesībās: 1) ir jābūt prettiesiskai darbībai vai bezdarbībai no attiecīgās Kopienas institūcijas puses; 2) ir jāvar konstatēt zaudējumu esību un 3) prettiesiskajai darbībai vai bezdarbībai ir jābūt cēloniskā sakarā ar nodarītajiem zaudējumiem.³⁰

Atsauces

¹ Par Asociācijas līguma piemērošanas iespējām sk. Alehno I. Eiropas līguma spēkā stāšanās un ar to saistītās problēmas. *Latvija un Eiropas Savienība*. 1998, Nr.9.

² Attiecībā uz tiesu institūcijām – Eiropas tiesu un Pirmās instances tiesu – korektāks gan būtu termins “Eiropas Kopiena”, jo tiesu kompetence praktiski ir ierobežota ar Eiropas Savienības pirmā, Kopienas pilāra jautājumiem un neattiecas uz otrā un trešā pilāra jautājumiem.

³ Daudzi tiesību zinātnieki uzsver atšķirību starp jēdzieniem “tiešā iedarbība” un “tiešā piemērošana”. Tomēr šajā nodaļā dotā vispārīgā pārskata par tiešās iedarbības principu ietvaros abi jēdzieni ir lietoti kā sinonīmi.

⁴ Lieta 26/62 *Van Gend en Loos*, [1963] ECR 1.

⁵ Eiropas Savienības darbības pamats ir četri starptautiski līgumi – Līgums par Eiropas Ogļu un tērauda kopienas dibināšanu, Līgums par Eiropas Atomenerģijas kopienas, Līgums par Eiropas Ekonomiskās kopienas dibināšanu (tas šajā grāmatā tiek apzīmēts ar saīsinājumu “Līgums”) un Līgums par Eiropas Savienību. Pirmie trīs līgumi ir noslēgti divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados un to normas var būt tieši iedarbīgas. Savukārt Līgums par Eiropas Savienību ir noslēgts 1992.gadā un balstās uz tradicionālajiem starptautisko līgumu principiem (tā normām tiešā iedarbība nepiemīt).

Indivīda iespējas izmantot Eiropas Savienības tiesības

⁶ Lieta 33/76 *Rewe v. Landwirtschaftskammer Saarland*, [1976] ECR 1979.

⁷ Pēdējo instanču tiesu gadījumā vērsšanās Eiropas tiesā nav tikai iespēja, bet gan pienākums. Turklāt lēmumu izmantot vai ne iepriekšējo nolēmumu procedūru var pieņemt tikai dalībvalsts tiesa, nevis procesa dalībnieki. Tāpēc šīs grāmatas ietvaros iepriekšējo nolēmumu procedūra sīkāk netiks analizēta.

⁸ Lenaerts K., Arts D. *Procedural Law of the European Union*. London: Sweet&Maxwell, 1999, p.57.

⁹ Brealey M., Hoskins M. *Remedies in EC law. Law and Practice in English and EC Courts*. 2nd ed. London: Sweet&Maxwell, 1998, pp.110–111. Sk. arī šīs grāmatas daļu par dzimumu līdztiesības tiesību īstenošanu Latvijā un iespējamajiem sarežģījumiem kompensāciju ziņā.

¹⁰ Lieta C–213/89 *Factortame I*, [1990] ECR I–2433.

¹¹ Apvienotās lietas C–6/90 un C–9/90 *Francovich and others v. Italy*, [1991] ECR I–5357.

¹² Piemēram, apvienotās lietas C–46/93 un C–48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany/ Factortame III*, [1996] ECR I–1029.

¹³ Sk. Lang J.T. *The Principle of Effective Protection of Community Law Rights. Judicial Review in European Union Law*. Ed. by O’Keeffe. The Hague: Kluwer Law International, 2000, p.244.

¹⁴ Schermers H.G., Waelbroeck D.F. *Judicial Protection in The European Union*. 6th ed. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p.520.

¹⁵ Vienīgais izņēmums ir prasības, kurās ES institūcijas darbojas nevis kā publisko, bet gan kā privāto tiesību subjekti. Šādus strīdus starp ES institūcijām un indivīdiem izskata nacionālās tiesas (sk. šīs nodaļas 2.3.punktu).

¹⁶ Administratīvā procesa likums šobrīd vēl nav spēkā (tā spēkā stāšanās ir paredzēta 2003.gada 1.jūlijā).

¹⁷ Jēdziens “iesniedzējs” ir skaidrots Administratīvā procesa likuma 25.pantā kā “persona, kura griežas iestādē, lai nodibinātu, grozītu, konstatētu vai izbeigtu konkrētas publiski tiesiskās attiecības”.

¹⁸ Jēdziens “adresāts” ir skaidrots Administratīvā procesa likuma 27.pantā kā “persona, attiecībā uz kuru izdots administratīvais akts vai veikta (tikš veikta) faktiskā rīcība”.

¹⁹ Jēdziens “trešā persona” ir skaidrots Administratīvā procesa likuma 28.panta pirmajā daļā: “Par trešo personu administratīvajā procesā var būt persona, kuras tiesības vai tiesiskās intereses attiecīgais administratīvais akts var ierobežot vai kuru var skart tiesas spriedums lietā.”

²⁰ Līguma 230.panta pirmā daļa precīzi norāda, kādu institūciju izdotos aktus ir tiesības pārsūdzēt. Šīs institūcijas ir Padome, Eiroparlaments, Komisija un Eiropas Centrālā banka.

²¹ Administratīvā procesa likums, 28.panta pirmā daļa.

²² Sk. Craig P., de Búrca G. *EU Law. Text, Cases and Materials*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1998, pp.462–465.

²³ Satversmes tiesas 2002.gada 22.februāra spriedums lietā Nr.2001–06–03. Citāts no sprieduma teksta, kas pieejams Satversmes tiesas mājaslapā: www.satv.tiesa.gov.lv

²⁴ Satversmes tiesas 2002.gada 22.februāra spriedums lietā Nr.2001–06–03. Citāts no sprieduma teksta, kas pieejams Satversmes tiesas mājaslapā: www.satv.tiesa.gov.lv

²⁵ Apvienotās lietas 789 un 790/79 *Calpak SpA and Società Emiliana Lavorazione Frutta SpA v. Commission*, [1980] ECR 1949.

²⁶ Craig P., de Búrca G. *EU Law. Text, Cases and Materials*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1998, p.468.

²⁷ Lieta C–309/89 *Codorniu SA v. Council*, [1994] ECR I–1853.

²⁸ Lieta 246/81 *Lord Bethell v. Commission*, [1982] ECR 2277.

²⁹ Schermers H.G., Waelbroeck D.F. *Judicial Protection in The European Union*. 6th ed. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p.483.

³⁰ Schermers H.G., Waelbroeck D.F. *Judicial Protection in The European Union*. 6th ed. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p.540.